

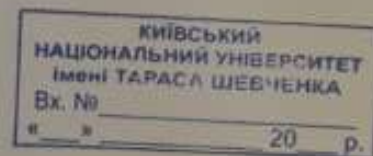
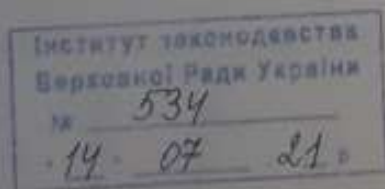
Спеціалізованій вченій раді ДФ 26.867.004
з правом прийняття до розгляду та проведення
разового захисту дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії
в Інституті законодавства Верховної Ради України
м. Київ, пров. Несторівський, 4

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента Сінькевич
Олени Василівни на дисертацію Савича Єгора Сергійовича
на тему «Право людини на звернення в Україні: конституційно-
правовий аналіз», подану на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право»

Актуальність теми дослідження. Із здобуттям своєї незалежності Україна стала на складний шлях розбудови основних інститутів права, зокрема інституту прав людини і громадянина. Безумовно, що цей процес не простий і вимагає активізації усіх наявних ресурсів: як практичного досвіду, так і наукових досягнень теоретичного плану тощо. Юридична наука у цьому аспекті намагається йти у ногу із часом, проте не завжди усі питання потрапляють у поле зору дослідників. А тому нові дисертаційні дослідження, що стосуються сфери прав і свобод людини і громадянина, завжди є актуальними, викликають науковий інтерес, а також слугують вказівником для вибору доцільного напрямку розвитку конституційно-правового регулювання тих чи інших прав людини. Науковому пошуку у зазначеній сфері присвячено чимало наукових праць. Проте дослідження у цій сфері не вичерпали себе. Є ще чимало аспектів прав людини і громадянина, котрі залишаються недослідженими або малодослідженими.

Одним з таких напрямків є дослідження реалізації права людини на звернення. Тому із впевненістю можна констатувати, що здійснення конституційно-правового аналізу права людини на звернення в Україні, яке здійснене на рівні кандидатської дисертації Савичем Є.С., уявляється актуальним та своєчасним.

Слід відзначити, що нині в Україні триває конституційна модернізація, спрямована на реалізацію змін до Основного Закону. Одним із основних напрямків такої реформи має стати сфера прав людини. Тому нині є своєчасними фундаментальні наукові дослідження у цій сфері. Це ще раз підкреслює актуальність обраної тематики дисертації.

Беззаперечно, історичні та теоретичні аспекти права людини на звернення в тій чи іншій мірі були предметом багатьох наукових досліджень, у тому числі й монографічних. Окремі аспекти цієї проблематики вивчали фахівці з конституційного, адміністративного, цивільного права тощо. Зокрема, варто згадати праці таких учених, як Ємельянова А.Г., Ієрусалімова І.О., Карпачова Н.І., Кравцов М.О., Куян І.А., Кисіль Л.Є., Кішак І.Ю., Колодій А.М., Міняйло М.П., Недбай В.В., Омельченко Н.Л., Решота В.В., Чорнолуцький В.П., Шапіро В.С. та інших.

Фундаментальною базою для дослідження стали праці таких науковців, як Авер'янов В.Б., Бисага Ю.М., Закірова С.Г., Каменська Н.П., Кириченко Ю.В., Кісілевич К.О., Козлов В.І., Костокевич О.К., Котляревська Г.М., Кравченко В.В., Кравчук О.В., Крусян А.Р., Лазаренко Л.А., Леута О.С., Литвиненко І.Л., Мирошніченко О.О., Мілова Т.М., Несторович В.Ф., Овчаренко В.А., Погорілко В.Ф., Псьота О.В., Рабінович П.М., Радченко О.І., Соболь В.А., Тихий В.П., Ткачук П.М., Федоренко В.Л., Цимбалістий Т.О., Цимбалюк В.С., Чуб О.О., Шаповал Т.В. та інших.

Разом з тим, як вірно наголошує дисертант, наразі малодослідженим залишається широке коло як історичних, так і теоретико-методологічних питань конституційного права людини на звернення в Україні. Такий стан обумовлює існування діаметрально протилежних, іноді суперечливих та невиважених наукових позицій з досліджуваних питань та потребує пошуку дієвих концептуальних шляхів їх вирішення.

Усе наведене вище обгрунтовує актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах науково-дослідної теми Інституту законодавства Верховної Ради України – «Стратегія розвитку законодавства України» (державний реєстраційний № 0103U007975).

Об'єктом дослідження є конституційно-правові відносини, що виникають у сфері реалізації права людини на звернення. **Предметом дослідження** є конституційно-правовий аналіз права людини на звернення в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень. У рецензованій праці комплексно використовувалися сучасні підходи та методи наукового пізнання, що забезпечило достатній рівень обґрунтованості запропонованих висновків, а саме:

- історико-правовий метод застосовувався при дослідженні передумов становлення і розвитку права людини на звернення в Україні, що допомогло з'ясувати основні етапи цього розвитку, а також визначити основні аспекти розвитку права на звернення в зарубіжних країнах (підрозділи 1.1., 3.2.);
- діалектичний метод як універсальний метод наукового пізнання правових явищ об'єктивної дійсності і пов'язаних з ними процесів допоміг здійснити комплексне дослідження конституційно-правових аспектів права людини на звернення в Україні у їх взаємозв'язку, єдності та розвитку, зробивши відповідні об'єктивні висновки;
- формально-логічний та системний методи допомогли у системному зв'язку, комплексно дослідити конституційно-правові аспекти реалізації права людини на звернення і на цій основі встановити відповідні проблемні питання та запропонувати конкретні шляхи їх розв'язання (підрозділи 1.2., 2.1., 2.2., 3.2.);
- методи аналізу та синтезу, абстрагування та узагальнення допомогли на основі різних наукових позицій визначити місце права людини на звернення в системі конституційних прав, дослідити характерні ознаки цього права, проаналізувати питання права на звернення у практиці

Конституційного Суду України, а також запропонувати авторські визначення деяких понять (підрозділи 1.2., 1.3., розділи 2, 3);

- порівняльно-правовий метод надав змогу здійснити порівняльний аналіз різних наукових бачень щодо одних і тих самих проблемних питань, що досліджувалися, на основі чого сформулювати власні висновки та пропозиції. Крім того, цей метод використовувався при дослідженні міжнародно-правових стандартів права на звернення та зарубіжного досвіду правового регулювання реалізації права людини на звернення (підрозділи 3.1., 3.2.);

- формально-юридичний метод допоміг обґрунтувати доцільність вдосконалення національного законодавства з питань права на звернення (підрозділи 2.1., 2.2.).

Новизна та достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. У процесі реалізації визначених завдань автору вдалося досягти ряд здобутків, що представляють новизну та можуть бути використані як в навчальній, так і науковій діяльності для подальшого розвитку теоретичних положень щодо права на звернення в Україні.

До найбільш суттєвих положень новизни слід віднести наступні:

- запропоновано узагальнене визначення дефініції «звернення людини (громадянина)» у конституційно-правовому розумінні, під якою розуміється «нормативно регламентована форма комунікативної взаємодії особи та держави, яка здійснюється шляхом подання усного або письмового (електронного) індивідуального (колективного) повідомлення до органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів та інших, уповноважених на це суб'єктів, про різноманітні питання суспільного, державного, колективного чи особистого життя, з метою налагодження діалогових форм участі в управлінні державними та суспільними справами, а також реалізації та захисту своїх прав, свобод та законних інтересів та припускає обов'язковість їх розгляду та надання обґрунтованої відповіді у

встановлені законом строки»

- запропоновано узагальнене визначення конституційного права людини на звернення, під яким слід розуміти «гарантовані та врегульовані на національному та міжнародному правових рівнях можливості кожного подавати індивідуальні (колективні) усні або письмові (електронні) звернення до уповноважених на це суб'єктів про різноманітні питання суспільного, державного, колективного чи особистого життя, з метою налагодження діалогових форм участі в управлінні державними та суспільними справами, а також реалізації та захисту своїх прав, свобод та законних інтересів, які припускають обов'язковість їх розгляду та надання обґрунтованої відповіді у встановлений законом строк»;

- запропоновано у статті 40 Основного Закону України розширити коло суб'єктів, які зобов'язані прийняти і розглянути звернення, що є більш бажаним та обґрунтованим, порівняно із чинними конституційними визначеннями, адже з метою реалізації своїх конституційних прав особа може звертатися не лише до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, але й до різного роду підприємств, установ, організацій, незалежно від їх форми власності, до громадських об'єднань;

- на підставі аналізу актів Конституційного Суду України виокремлено та проаналізовано правові позиції стосовно правових категорій, що мають важливе значення для розуміння природи конституційного права на звернення, а саме: принцип правової держави; скасування конституційних прав і свобод; звуження змісту і обсягу прав і свобод; обсяг прав людини; принцип верховенства права; принцип правової визначеності; правомірне обмеження конституційних прав і свобод.

Теоретична і практична значущість проведеного Савичем Є.С. дисертаційного дослідження полягає в теоретичному узагальненні і новому вирішенні наукового завдання, яке полягає у конституційно-правовому аналізі права людини на звернення в Україні.

Савичем Є.С. здійснено достатню апробацію результатів дисертаційного дослідження. Окремі положення дисертаційної роботи доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях: Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє (м. Харків, 1–2 листопада 2019 року); Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 року).

Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у восьми наукових статтях, шість з яких опубліковано у фахових виданнях (в т. ч. одна – у зарубіжному), а ще дві – у збірниках наукових праць.

Проведений аналіз дисертації Савича Є.С. свідчить, що вона є цікавим та науково обґрунтованим дослідженням, в якому розв'язано важливі теоретичні та практичні проблеми реалізації права людини на звернення в Україні, та є суттєвим вкладом у розвиток конституційно-правової науки.

Дисертантом продемонстровано глибокі та системні знання досліджуваної проблематики, яка до того ж має досить складний та суперечливий характер, вміння використовувати методи наукового дослідження, робити висновки, що мають комплексний та об'єктивний характер.

Разом з тим у роботі мають місце певні позиції, що свідчать про неоднозначність бачення проблеми у середовищі науковців, про дискусійність окремих теоретичних положень, пропозицій, а у деяких випадках й про недостатність аргументації.

1. Розглядаючи історико-правові передумови становлення і розвитку права людини на звернення, автор слушно вказує, що в новий час право на звернення закріплювали такі акти: а) Петиція про права 1628 р.; б) Акт про краще забезпечення свободи підданих і про попередження ув'язнень за морями 1679 р.; в) Білль про права 1689 р.; г) американська Декларація прав Вірджинії 1776 р.; д) Декларація незалежності США 1776 р.; е) Конституція США 1787 р. і Білль про права 1791 р.; є) французька Декларація прав

людини і громадянина 1789 р. та ін. В новий час право на звернення закріплювалося і в інших нормативних документах та гарантувалося державними органами як одне з політичних прав громадян. На початку ХХ століття назване суб'єктивне право отримало своє закріплення в конституціях європейських держав (с.28). Однак надалі в роботі автор акцентує увагу на розвитку права на звернення на територіях України, що входили до складу Київської Русі, Великого князівства Литовського, Російської імперії. Отже поза увагою залишився європейський досвід права людини на звернення. Під час прилюдного захисту бажано було б приділити увагу загальносвітовому та європейському контексту розвитку права на звернення.

2. Розглядаючи теоретичні основи права людини на звернення, автор досліджує питання звернення та інформаційного запиту та слушно вказує, що право звертатися з інформаційним запитом є складовою конституційного права людини на інформацію, а право людини на інформацію утворює окреме самостійне конституційне право, та їх ні в якому разі не варто ототожнювати, між ними спостерігається певна функціональна спорідненість. Обидва ці права не просто гарантують індивіду можливість звертатися до органів публічної влади для задоволення своїх інтересів, а виступають інструментом суспільного контролю, забезпечують розвиток комунікативної взаємодії між державою та громадянським суспільством (с.59-60). Однак в підрозділі не проведено детального аналізу співвідношення права людини на звернення та конституційного права людини на інформацію. Бажано було б під час захисту зупинитися на проблемі відповідного співвідношення.

3. Розглядаючи поділ прав та класифікації прав, автор приєднується до думки про наявність прав, що мають значення суспільної свободи – це право петицій, зібрань і зборів (с.74). Водночас викликає запитання позиція автора щодо наявності нової категорії прав - суспільних прав. Така точка зору потребує додаткової аргументації.

4. В роботі не ставиться кардинальним чином проблема концептуальних взаємозв'язків між юридичною відповідальністю як загальноправовою категорією та правом людини на звернення. Використання загальної теорії юридичної відповідальності в структурі юридичної природи конституційного права людини на звернення змогло б кардинальним чином пояснити низку наявних негативних фактів, а головне - обґрунтувати напрямки реформування змісту відповідного права та органів публічної влади, державної влади в цілому. Проблема неефективності державної влади полягає, перш за все, у відсутності, незадіяності в її структурі конструкції відповідальності. Який механізм відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади в разі порушення права на звернення? Тут мова не про те, що законом передбачено відповідні строки на відповідь на звернення. Мова про сутнісну характеристику права (с.100-102). Яка відповідальність у посадовця за «відписку»? Багато звернень до органів державної влади та їх посадових осіб здійснюється щоденно, відповіді по суті звернення отримують одиниці. Отже яким бачиться дисертанту механізм концептуальної взаємодії юридичної природи конституційного права на звернення із основними конструкціями юридичної відповідальності?

5. Аналізуючи тенденції поширення європейської практики організації діяльності спеціальних парламентських петиційних служб, до компетенції яких входить коло питань, пов'язаних із розглядом електронних петицій, у світлі внутрішньої реформи вітчизняного парламенту, метою якої є підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, та, враховуючи динаміку соціальної активності українців у сфері реалізації конституційного права людини на звернення (с.198-199), автор вбачає доцільним питання про створення спеціального петиційного органу (комітету, комісії) у національному парламенті – Верховній Раді України, який має стати інституційним посередником між законодавчим органом держави, індивідом та суспільством у питаннях налагодження діалогових форм участі населення у прийнятті суспільно значимих рішень. Така позиція

автора, на нашу думку, потребує додаткової аргументації з огляду на те, що право на звернення є прямим і не потребує будь-яких посередників.

Наведені вище зауваження та дискусійні положення не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Савича С.С., яка є самостійним творчим доробком автора, що доповнює систему науково-теоретичних знань щодо конституційно-правових аспектів права людини на звернення.

За предметом, завданнями, методологією, змістом та висновками дисертація відповідає спеціальності 12.00.02 – конституційне право, муніципальне право. У публікаціях дисертанта й авторефераті відображені основні положення дисертації. Автор уникає бездоказових та категоричних тверджень.

Положення, що викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто. Автореферат дисертації адекватно відображає її основні положення.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає нормативним вимогам, а їх тексти написано літературною мовою.

Таким чином, на основі вивчення дисертації та праць Савича С.С. необхідно зробити висновок, що дисертація «Право людини на звернення в Україні: конституційно-правовий аналіз» є цілісним та завершеним дослідженням актуальних теоретичних та методологічних проблем сучасного правознавства, відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Олена СІНЬКЕВИЧ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № _____
к. « _____ » 20 _____ р.